

A miértre ott kívül a magyarázat (mármint a címlapon, pusztán a literatura fogalmát kell a teátrummal behelyettesíteni, egyelőre); a hogyanra válaszként szolgáljon e mutatvány-, vagy mondjuk úgy, e (fő)próbaszám, jelezve legalábbis a szándékot: a színház minden hazai produktumával, a legkülönbébb műfajokkal, irányzatokkal, stílusokkal szeretnénk foglalkozni. Ma még tán kissé esetlegesen választva meg a kritikai vizsgálódás tárgyát – májusi bemutatók illetve az ebben a hónapban Budapesten látható volt vidéki előadások egy része (utazási költségek tehát kiküszöbölve!) –, az új évadtól már szisztematikusan. S hogy milyen gyakorisággal? Azt majd az élet, azaz az összekaparható pénz mennyisége dönti el.

Annyival azért jobb helyzetben vagyunk jelenleg a színházaknál, hogy ezt a főpróbát – tanulságaiból okulva – követheti egy egészen másmilyen bemutató.

A szerk.

VAKOK ÉS MŰVAKOK

Eörsi István: Változat Ödipuszra
Térszínház

A Színház című folyóirat megújulása utáni első számában még együtt közölte le Eörsi István két antikparafrazisát, az Antigoné-, illetve az Ödipusz-témára. Aztán a Tragédia magyar nyelven Szophoklész Antigonéjából a rendszerváltás ünnepi és protokolláris eseménye lett az akkori Nemzeti Színház egyik játékhelyén; a Változat Ödipuszra alighatalna tárt kapukra a maiban. Ami nem baj; Eörsi István éppúgy megtalálta a maga sajátos – bár nyilván önmaga számára sem meglepetéstől mentes – helyét a rendszerváltás utáni társadalomban, mint ahogy e rövid – a színpadon most hetven perces – Ödipusz-játék is jó helyen van Bucz Hunor immanensen és bátran marginális Térszínházában, félszáz, közélet és művészet iránti feszült figyelmét ugyan csak csökönősen őrző marginális fiatal néző előtt.

Furcsamód az egy történelmi időben íródott két darab meglehetősen különbözik. Mindkettőt jellemzi némi steril intellektuális agyketyegtetés, ami egyébként az antik mítoszdrámák néhány évtizeden át oly divatos átköltésének legtöbb termékére épp így elmondható, lévén hogy szerzőik, Cocteau-tól, Giraudoux-tól, Sartre-től Gyurkó Lászlón vagy Grigorij Gorinon át Eörsiig intellektuális indítékból és kissé szájszabóként exponálják azt, ami voltaképpen magából az ós-mítoszból is nyilvánvaló, és túlkonkretizálva szétporladna. Az Antigoné-átirat azonban végeredményben híven követi az eredetit, egy az egyben idézve meg helyszínt, szereplőket, mesét, s a nyelv modern gondolatosságát bravúrosan borítja be az archaizált kifejezőmód. Tehette ezt Eörsi azért, mert az Antigoné (az igazi) alapmotívuma: a tiltott temetés a későkádári korszakban olyan közmegegyezéses

egyértelműséggel szólalt meg, hogy akár az eredeti szophoklész mű legmuzeálisabb előadása is ugyanarról üvöltött volna.

Az Ödipusszal más a helyzet, itt az aktualitás nem előre csomagolt, és Eörsi nem is efféle akar felmutatni. Ezért avatkozott itt sokkal mélyebben az eredetibe, Szophoklész itt már csak ötletgazdaként működik, a cél a mítosz vallatása. „Akkor még voltak ilyen királyok” – jegyzi meg nosztalgikusan az egyik a három fiatal mai színész-alak közül, akiket Eörsi felfedező útra küld – múltba, jelenbe, társadalomba, lélekbe. Igen, a mítosz szerint Ödipusz, hatalma, köz- és magánéleti kiteljesülése csúcson, képes volt a közönség üdvére, a maga kárára mindezt kérdésessé tenni, és önmaga ellen indított vizsgálata végén megfosztani magát a hatalomtól (s lényegében az élettől is). Hát elképzelhető ez, mai tapasztalataink fényében? Amikor még in flagranti kapott vétkeket is a helyett, hogy vaksággal büntetnék, sikertelenség jutalmazza magukat?

Eörsi kételkedik. Már a tudatlanság mentségétől is megfosztja a királyi párt: miközben a világ s a nép előtt az erkölcsös hatalom páros allegóriáját alakították, titkon mindketten tudták, kit ölelnek egymásban – és természetesen lelepleződésük után sem hajlandók levonni az erkölcsi csőd konzekvenciáit. Lopva – és épen-egészesen – kerekét oldanak. At vannak mentve. (Egy következő drámában tán önmaguk diadalmas visszacsempészését és a thébai nép lelkes éljenzésétől kísért restaurációjukat is megírja majd Eörsi.) A színpadon két vak marad, de egyik sem Ödipusz, a nagy Önmegvakító. Teiresziász mellett ott a szerencsétlen öreg pásztor, a bűnbak; ő, akit a dühöngő Ödipusz vakított meg (kicsit kényelmes írói fogással), üzetik ki a városból Ödipuszként, és erről ketten is tudnak: Teiresziász, a vak látnok, az ókori értelmiségi, aki minden megtörténtre kész ráütni a szükségyszerűség pecsétjét, és Kreon, az új hatalom birtokosa, aki

ugyancsak tudja, hogy trónja hazugságra épül, de azt is tudja, hogy nincs is ennél szilárdabb alap.

Igazán jópofa képlet, s a jelzöt nem érzem szentségtörőnek; a mű nem kelti a sodró szükségyszerűség hatását, inkább egy játékos elme szellemes gondolatainak és gondolatátársításainak füzére. Terjedelme ennyi súlyos gondolathoz képest túl szűkös, és éppen ezért – látszólagos ellentmondásként – jócskán akad benne fölösleges gondolati és verbális akrobatika, öncélú ötlet.

Ehhez képest a Térszínház előadása túl komolyan veszi, már-már küldetéséssé magasztosítja a feladatot, vallásosan betartva minden írói instrukciót (például a bábokra vonatkozó, amelyek jelentése zavaróan homályos, és úgy vélem, fölöslegesen kettőzik meg a maszkok által egyszer már „szállított” teátrális elidegenítést.) Eörsi bájos tiszteletlenségét igazából csak az iránta tanúsított hasonlóan bájos tiszteletlenség érvényesíthetné; ennek híján az előadásra rátelepszik valami súlyos, prófétikus áhítat, ami egyes gondolatokat talán megillet, de e gondolatok színpadi végösszegét semmiképpen. A három fiatal színész, amíg úgyszólván önmagát adja, kedvesen közvetlen és megilletődött, de a maszkkal együtt kothurnuszt is öltenek, s pátoszteli zengésbe fognak, egyébként épp úgy, mint tették valamivel több profizmusal tekintélyes kollégáik a refektóriumi Antigoné-előadáson. Eörsi nyelvének említett kétrétegűsége persze veszedelmes csapda; kikerülni ezt a csapdát úgy, hogy közben a hangnemváltásról mégis tudomást vesznek – ez lenne az igazi teljesítmény.

Az előadás legnagyobb élménye ekképpen Perger László maszk- és bábtervezői munkája. (Bábokon itt nem a Henry Moore-os favázakat értem – ezek jelentése épp oly tisztázatlan, mint a szövegben –, hanem Antigoné és Iszméne neoprimitív, naivitásukban félelmetes, mézeskalácsszerű rongybaba-másait). Hanem a maszkok! No? Kabuki? Jáva? India? Bali-szigetek? Mindegy; az őstörténet kódéből hoznak elő vad, kétségbeesett, örök, mindentudó emberi döbbeneteket. Láttukon megértem Eörsi legendás derűjét; csak így lehet elviselni mindazt, amivel az ember évezredek óta nyomorúságba taszítja magát.

SZÁNTÓ JUDIT